

Lilianna A. Sobczak
Studentka filologii romańskiej i absolwentka lingwistyki stosowanej
Uniwersytet Warszawski
Jan Ratuszniak
Doktorant w katedrze Historii Powszechnej Najnowszej
Instytut Historii, Uniwersytet Łódzki

Stereotypy dotyczące ZSRR i Rosji w komiksie „Tintin reporter du *Petit Vingtième* au Pays des Soviets” Hergé (1929-1930)

Seria komiksów o Tintinie od wielu lat cieszy się olbrzymim zainteresowaniem. W ostatnich latach możemy zaobserwować powrót czytelników do tego cyklu oraz jego twórcy Hergé, ze strony naukowców oraz publicystów. Niniejszy tekst ma na celu włączenie się do tej dyskusji oraz poddać analizie jeden z mniej znanych komiksów belgijskiego rysownika, *Tintin reporter du „Petit Vingtième” au Pays des Soviets* pod kątem występujących w nim stereotypów dotyczących Rosji i ZSRR. Na początku tekstu zostaną przedstawione podstawowe informacje o Hergé (wł. Georgesie Rémy) i dziele jego życia.

Podstawowym źródłem wykorzystanym w artykule był oczywiście komiks *Tintin reporter du „Petit Vingtième” au Pays des Soviets* w wersji z 1999 roku oraz jego wcześniejsze wydania. Istnieje również polskie tłumaczenie tego utworu, jednak nie było ono doskonałe i wiele aspektów językowych uległo zatarciu¹. Praca została uzupełniona o monografię bądź książki popularnonaukowe zajmujące się twórczością Hergé². Niestety, pomimo dosyć dużego zainteresowania zachodnich literaturoznawców ich monografie są w większości przypadków trudno dostępne w Polsce, stąd liczne informacje zostały pozyskane ze stron internetowych, których twórcy mieli dostęp do opracowań naukowych. Polscy naukowcy niechętnie zajmują się analizą komiksów. Jednak postać Tintina często pojawiała się w esejach. Warto tutaj wymienić teksty Cze-

¹ Hergé, *Tintin reporter du „Petit Vingtième” au Pays des Soviets*, Tournai 1999; Idem, *Przygody Tintina, reportera „Petit Vingtième”, w kraju sowieków/ Tintin w Kongo*, tłum., Marek Puszczykiewicz, Warszawa 2011.

² J. Littell, *Suche i wilgotne. Krótka wyprawa na terytorium faszysty*, Kraków 2009; M. Farr, *The Complete Companion*, London 2001; *Le Musée imaginaire de Tintin*, Tournai 1980.

sława Miłosza zawarte w *Ogrodzie Sztuk* czy łódzkiego badacza, Marcina Świerkockiego³. Problematyka związana z twórczością Hergé pojawia się także na łamach gazet w postaci artykułów popularnonaukowych i recenzji⁴. Wiele potrzebnych danych zostało pozyskanych z filmu *Hergé – twórca Tintina*⁵.

Nieocenioną pomocą przy tworzeniu tego tekstu były również prace badaczy historii kultury rosyjskiej: Orlando Figesa oraz Martina Malii⁶. Gorące słowa podziękowania należą się również profesorowi Andrzejowi De Lazari za cenne uwagi oraz udostępnienie niektórych materiałów.

Obecnie twórca Tintina, urodzony w 1907 roku Georges Prosper Rémy, jest uważany nie tylko za symbol Belgii ale także, obok René Gościnnego, za jednego z ojców współczesnego europejskiego komiksu. Wystarczy wspomnieć, iż wychowankami walońskiego rysownika byli m.in. Peyo (twórca komiksów o smerfach) czy Maurice „Morris” Bevere (autor planszy w *Lucky Lucku*), a na łamach periodyku *Tintin* debiutowały setki innych. Czesław Miłosz zestawiał twórczość Hergé z osiągnięciami Tolkiena czy dziewiętnastowiecznych mistrzów francuskiej prozy⁷. W odniesieniu sukcesu Rémy’emu nie przeszkodziły nawet oskarżenia o powiązania z faszystami i kolaborację z Niemcami w okresie II wojny światowej⁸.

Początki kariery belgijskiego rysownika nie były jednak łatwe. W 1926 roku Rémy podjął pracę w skautowskiej gazetce „Le Boy – Scout Belgie”. Przybrał wtedy pseudonim Hergé, będącym fonetycznym zapisem akronimu jego imienia i nazwiska. Na łamach harcerskiej prasy rysował krótkie historyjki o przygo-

³ Cz. Miłosz, *Ogród Sztuk*, Kraków 1998; M. Świerkocki, *Tintin, czyli kontrakt rysownika*, [w:] *Echa postmodernizmu*, Łódź 2010, s. 271-277.

⁴ A. Szwedowicz, *Tintin w SS*, „Nowe książki” nr 7 2009, s. 32-33; M. Świerkocki, *Dziecinne Pytania*, „Odra” R. 48, nr. 12 (2008), s. 135-136; P. Pieniążek, *Śladami Tintina*, „Nowa Fantastyka”, nr 11, 2011, s. 10-12.

⁵ *Hergé – twórca Tintina*, reż. L. Seville, Wielka Brytania 2011.

⁶ O. Figes, *Taniec Nataszy. Z dziejów kultury rosyjskiej*, Warszawa 2007; M. Malia, *Russia Under western Eyes. From the Bronze Horseman to the Lenin Mausoleum*, Cambridge-London 1999.

⁷ Cz. Miłosz, *op. cit.*, s. 40; T. Łaptos, *Historia Belgii*, Warszawa 1995, s. 287.

⁸ Georges Rémy w latach 20. i 30. XX wieku był związany z katolickimi i konserwatywnymi środowiskami. Podczas pracy w pismach związanych z tymi kręgami zetknął się z Leonem Degrellem (1906-1994), późniejszym belgijskim przywódcą tamtejszych nazistów. W późniejszych latach Degrelle sugerował, iż to on był pierwowzorem Tintina, czemu słynny rysownik zaprzeczał. Jednak w okresie II wojny światowej Hergé pracował w kolaborującym dzienniku „La Soir”. Po wyzwoleniu Belgii oczyszczono go jednak z zarzutu współpracy z okupantami. J. Littell, *op. cit.*, s. 56-59.

dach skauta Totorą, wzorowanego na młodszym bracie Rémy'ego, Paulu i kilku popularnych wtedy podróżnikach. Ukazywały się one do 1931 roku⁹.

W 1928 roku Hergé rozpoczął pracę w redakcji „Le Petit Vingtième”¹⁰, kierowanej przez Opata Norberta Walleza¹¹. Duchowny szybko wpadł na pomysł, aby młody rysownik, dotychczas ilustrujący dział kobiecy oraz krótkie historyjki, napisał coś dłuższego i bardziej ambitnego. Ksiądz zamierzał stworzyć fabułę, która będzie przeciwagą dla radzieckiej propagandy i ukaże ZSRR w prawdziwym świetle¹².

Wkrótce Wallez decyduje, iż historia zostanie oparta na wspomnieniach belgijskiego konsula w Rostowie nad Donem, Josepha Douilleta *Moscou sans Voiles* wydanych w 1928 roku. Owa książka, pomimo pewnych przekłamań, dość dobrze oddawała sytuację panującą podczas rewolucji rosyjskiej 1917 roku i pierwszych lat rządów bolszewików. Słynny rysownik korzystał również ze zdjęć archiwalnych. Niestety, Hergé i opat postanowili skierować swoje dzieło dla młodszego czytelnika. Dlatego w swoim utworze wykorzystali i to pobieżnie jedynie motywy głodu, manipulacji zachodnimi dziennikarzami czy walki z częścią społeczeństwa, np. kułakami.¹³

Fabuła *Tintin reporter du “Petit Vingtième” au Pays des Soviets* wbrew pozorom nie była skomplikowana. Główny bohater zamierza odwiedzić Związek Radziecki i skonfrontować mity na temat tego państwa z rzeczywistością.

⁹ „Le Boy – Scout Belgie” była w latach 20. I 30. XX wieku organem prasowym ruchu skautowskiego w Belgii. Hergé był związany z tym środowiskiem od wczesnej młodości. P. Pieniążek, *op. cit.*, s. 10; <http://thescoutingpages.org.uk/tintin.html> (31.10.2012).

¹⁰ „Le Petit Vingtième” była cotygodniowym dodatkiem dla dzieci do katolickiej i konserwatywnej gazety „Le Xxe Siècle” wydawanej w latach 1895-1940. Vide: <http://www.tintinologist.org/guides/books/01soviets.html> (31.10.2012); <http://www.bellier.org/PVIndex.htm> (31.10.2012).

¹¹ Norbert Wallez (1882-1952) – katolicki duchowny i wydawca konserwatywnej prasy. Został wyświęcony w 1906 roku, później brał udział w I wojnie światowej jako kapelan. Od połowy lat 20. XX wieku związany ze skrajną prawicą, popierał Mussoliniego. W okresie II wojny światowej wspierał kolaborantów. Po zakończeniu działań wojennych został skazany na karę więzienia. Wyszedł na wolność w 1950 roku. Chory na raka, ostnie dni spędził w domu Hergé. Vide: http://www.objectiftintin.com/whatsnew_tintin_1102.lasso (2.11.2012).

¹² M. Farr, *op. cit.*, s. 12.

¹³ Joseph Douillet (1878-1954) – belgijski konsul mieszkający w Rosji od 1891 roku. W 1925 został aresztowany przez bezpiekę, a następnie deportowany do ojczyzny. W późniejszych latach stanął na czele antysowieckich środowisk w Belgii. Vide: <http://www.granarolo.fr/medias/exposition-tous-les-murs-ne-sont-pas-tombes/179-xii-hommage-aux-hommes-lucides-qui-ont-su-resister-au-terrorisme-intellectuel.html> (2.11.2012); M. Farr, *op. cit.*, s. 12-14; http://rbr.lib.unc.edu/cm/card.html?record=duie_moskva_04480&letter=%D0%97 &value=% (2.11.2012)

Na początku młody reporter, Tintin przeżywa zamach zorganizowany przez bolszewickich agentów. Następnie przez Niemcy (w komiksie nie istnieje takie państwo jak Polska) dociera do ZSRR. Kraj Rad zamieszkują prawie sami agenci GPU, nieudolnie walczący z głównym bohaterem. Do tego dramaty mieszkańców sowieckiego raju, takie jak aresztowania czy głód, zostały zestawione z kiepskiej jakości slapstickowym humorem. Tintin pokonuje agentów bezpieczeństwa, przebijając się np. za ducha, zazwyczaj jednak stosuje wobec nich przemoc. W końcu udaje mu się uciec z Kraju Rad do Belgii, gdzie demaskuje zbrodnie komunistycznego reżimu¹⁴.

Według Marcina Świerkuckiego Hergé starał się budować swoje komiksy na różnych poziomach postrzegania przeznaczonych zarówno dla młodego jak i starszego odbiorcy. Niestety, w przypadku *Tintin reporter du Petit Vingtième au Pays des Soviets* fabuła została oparta na stereotypach dotyczących Rosji i ZSRR. W tym utworze brakuje również charakterystycznej dla Rémy'ego troski o detale i odniesień do kultury danego kraju¹⁵.

Wydaje się, iż porażka Hergé'a wynikała z rewolucyjnej próby stworzenia jednolitego fabularnie komiksu, który byłby wydawany w odcinkach. Stąd liczne zwroty akcji, kończące każdy odcinek przełomowym momentem, np. główny bohater został zdradziecko zaatakowany. Kolejnym błędem autora było skoncentrowanie się na postaci głównego bohatera. W odróżnieniu od następnych odcinków serii, zdecydowanie brakuje rozbudowanych postaci drugoplanowych. Jest to olbrzymia wada, gdyż nie wiemy nic o Tintinie. Jest on jedynie belgijskim reporterem, który rozwiązuje większość problemów za pomocą pięści i kopniaków. Tej luki nie wypełnia nawet jego pies Milou, służący jedynie do rozśmieszania czytelnika.

Nie ulega wątpliwości, iż celem Hergé oraz Walleza było stworzenie utworu propagandowego skierowanego do młodego odbiorcy. Dzieło miało przekonać czytelników, iż ZSRR to koszmarny twór, zagrażający cywilizacji zachodniej. Stąd brały się liczne przerysowane sytuacje oraz uwypuklanie niezrozumiałych dla belgijskiego odbiorcy wydarzeń, jak np. kolektywizacja. Niestety, wydaje się, iż Rémy nie odniósł na tym polu zbyt dużych sukcesów, gdyż Tintin opisywany jako wzór wszelkich cnót, posuwa się do zachowań niehonorowych i brutalnych i bicia niewinnych ludzi, a nawet wykorzystywania ich do swoich celów¹⁶.

¹⁴ Hergé, *Tintin reporter du „Petit Vingtième” au Pays des Soviets...*

¹⁵ Hergé, *Tintin reporter du „Petit Vingtième” au Pays des Soviets...*; M. Świerkocki, *Tintin, czyli kontrakt rysownika...*, s. 275; Idem, *Dziecinne Pytania*, s. 135-136; H. Van Lier, *Tintin ou la monde*, [w:] *Le Musée imaginaire de Tintin*, Tournai 1980, s. 39-45.

¹⁶ <http://esensja.pl/komiks/publicystyka/tekst.html?id=12958> (5.11.2012).

Również pod względem graficznym komiks nie zachwyca, jest czarno-biały, zaś rysunki są niewyraźne oraz schematyczne¹⁷.

Wydaje się zrozumiałe, że Hergé nie chciał wznawiać tego komiksu. W jakimś stopniu wstydził się swojego utworu. Jest to również jedyny komiks z serii o Tintinie, który nie został pokolorowany. Pierwsze wznowienie miało miejsce dopiero w 1973, zaś tłumaczenie na język angielski pod koniec lat 80. XX w¹⁸.

*

Według encyklopedii PWN słowo stereotyp można zdefiniować następująco:

[gr.], *uproszczony, schematyczny obraz osób, grup, stosunków społecznych ukształtowany na podstawie niepełnej lub fałszywej wiedzy, utrwalony jednak przez tradycję i trudny do zmiany*¹⁹.

Istnieją także inne określenia tego pojęcia. Filozof Adam Schaff podkreśla rolę emocji w kreowaniu stereotypów oraz postrzeganie ich przez pryzmat naszego otoczenia. Natomiast Leon Wojtasik zwraca uwagę na ich wykorzystanie w służbie propagandy. Problem sprawia również określenie jakie zjawiska możemy zaliczyć do grupy szablonów *myślowych*, zależnie od badanych grup odpowiedzi mogą być różne. Warto podkreślić, iż jednym z najbardziej spotykanych oraz najbardziej jaskrawych stereotypów były te dotyczące aspektów narodowościowych²⁰.

Zwrócenie uwagi na niejednoznaczność definicji stereotypu oraz związane z nim aspekty są bardzo ważne w kontekście omawianego tematu. W utworze Hergé pojawiało się zarówno schematyczne postrzeganie Rosjan mające swoje korzenie jeszcze w średniowieczu, jak i to powstałe ówczesznie, silnie nacechowane emocjonalnie dotyczące ZSRR. Druga grupa w dużym stopniu odzwierciedlała poglądy katolickiego i prawicowego środowiska, z którego twórca Tintina się wywodził. Również propagandowy charakter utworu sprzyjał wykorzy-

¹⁷ Hergé – twórca Tintina...

¹⁸ Hergé – twórca Tintina...; M. Farr, *op. cit.*, s.14; <http://www.tintinologist.org/guides/books/01soviets.html> (5.11.2012).

¹⁹ <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3979617/stereotyp.html> (5.11.2012).

²⁰ Podczas badań na temat postrzegania Rosjan, jedna z ankietowanych kobiet kojarzyła samo pojęcie „broda” jako cechę narodową Rosjan. A. Schaff, *Stereotypy, a działanie ludzkie*, Warszawa 1981; L. Wojtasik, *Psychologia propagandy politycznej*, Warszawa 1986; R. Gawarkiewicz, *Komunikacja międzykulturowa, a stereotypy Polacy-Rosjanie-Niemcy*, Szczecin 2011, s. 289.

stywaniu bądź umacnianiu istniejących stereotypów. Były tak jaskrawe, gdyż Rémy miał niewielki kontakt z kulturą bądź mieszkańcami ZSRR²¹.

Z powyższych powodów opisywane szablony myślowe zostaną podzielone na te dotyczące Rosji oraz ZSRR. Stereotypy znajdujące się w drugiej grupie zostaną poddane weryfikacji, w celu oceny czy rzeczywiście w czasach powstawania komiksu należały do kanonu „szablonów myślowych” czy miały swoje korzenie w rzeczywistych wydarzeniach.

Hergé korzystał z klasycznego zestawu obecnego w postrzeganiu Rosji na Zachodzie. Na kartach jego komiksu widoczne były: niedźwiedź, wódka śnieg oraz zimno. Pojawiał się również rzadziej spotykany stereotyp: niezwykła siła witalna charakteryzująca Rosjan, a zwłaszcza Kozaków²².

Tintin spotkał niedźwiedzia po swojej ucieczce z Moskwy. Po krótkiej walce razem z Milou udało mu się go pokonać za pomocą...wódki. Upity przeciwnik nie stanowił już zagrożenia²³.

Motyw rosyjskiego niedźwiedzia, którym posłużył się Hergé, był znany w zachodniej Europie co najmniej od XVI wieku. Ten wizerunek pojawiał się w licznych karykaturach, aż do czasów obecnych. Należy zaznaczyć, iż sami Rosjanie chętnie się nim posługiwali. W ZSRR ten wizerunek nie został usunięty z kultury, bywał nawet wykorzystywany w celach propagandowych²⁴.

Równie stary jest inny stereotyp, który wykorzystał Hergé: rosyjski alkoholizm. W trakcie swojej misji Tintin odkrywa, iż radzieccy żołnierze w swoich bukłakach noszą alkohol zamiast wody. Powyższy produkt, obok kawioru pełni też ważną rolę w eksporcie Kraju Rad. Jest to jeden z tych „szablonów myślowych”, które obecne są na całym świecie. Tkwi w nim również trochę prawdy. Przed rewolucją rosyjską 1917 roku rosyjscy chłopcy pili masowo wódkę, gdyż była to jedna z ich nielicznych rozrywek. Sam motyw rosyjskiego alkoholizmu

²¹ L.A. Tyszkiewicz, *Z badań nad narodzinami stereotypów Słowian w historiografii wczesnego średniowiecza*, [w:] *Wokół stereotypów Polaków i Niemców*, red. W. Wrześniński, Wrocław 1991, s. 47; B. Tokarz, *Twórca-Stereotyp- Profilowanie, czyli literacka rzeczywistość alternatywna*, [w:] *Stereotypy w literaturze (i tuż obok)*, red. W. Bolecki i G. Gazda, Warszawa 2003, s. 162; <http://esensja.pl/komiks/publicystyka/tekst.html?id=12958> (5. 11.2012), J. Sobczak, *Stereotyp wroga*, [w:] *Obcy – sąsiedzi – niechciani partnerzy?*, red. K. Glass, Z. Puślecki, B. Serloth, Poznań-Toruń 95-97.

²² Hergé, *Tintin reporter du „Petit Vingtième” au Pays des Soviets...*, s. 90-91; 86; 92-93; 64-65; 96-97.

²³ *Ibidem*, s. 90-91.

²⁴ D. Cykałow, „*Ruskij miedwied*” w *jewropejskiej karikaturze wtorej połowiny XIX-naczala XX wieku*, [w:] *Russkij Miedwied. Istorija, Semiotika, Politika*, red. A. De Lazari, O. Riabkow, Moskwa 2012, s. 105-124; W. Uspienski, *Tipologija izobraženij Ruskij miedwied*” w *jewropejskiej karikaturze XVIII-pierwoj trieti XIX wieku*, [w:] *Russkij Miedwied. Istorija, Semiotika, Politika...*, s. 88-104.

powstał w XVIII wieku, gdy zalegalizowano prywatny handel spirytualiami. Następnie zachodni podróżnicy przekazywali na Zachód obraz rozpitego społeczeństwa. Hergé nieco zmodyfikował ten stereotyp, gdyż w jego komiksie wyroby alkoholowe spożywali tylko bolszewicy²⁵.

Oczywiście aspekt spożywania olbrzymich ilości wódki wiązał się z tamtejszym klimatem. Tintin po odjechaniu kilkanaście kilometrów od Moskwy znajdował się w strefie wiecznej zmarzliny, chociaż akcja komiksu dzieje się jesienią bądź wczesną wiosną. Mit ten był związany z toposem *Dzikiego Wschodu* wykorzystywanym w opisie Rosji przez licznych podróżników. Hergé wykorzystał go w całości w tym fragmencie swojego utworu. Oprócz przeraźliwego zimna, jego bohater doświadczył również przemieszczania się w mrocznej pustce. Motyw *Dzikiego Wschodu* nawiązywał do eksploracji dalekowschodnich rubieży imperium carów. Dla rosyjskiej inteligencji różnie definiowana *Syberia* była metaforą azjatyckiej części ich ojczyzny. W XX wieku, zwłaszcza w jego drugiej połowie, ten stereotyp odżył za sprawą relacji łagierników. W tym miejscu warto zaznaczyć, że autor *Tintin reporter du „Petit Vingtième” au Pays des Soviets* nie wiedział jeszcze o łagrach. Najprawdopodobniej postanowił wykorzystać stereotyp znany większości czytelników²⁶.

Podczas swojej wymuszonej ucieczki z Moskwy Tintin natknął się na Kozaka – bolszewika. Wskutek warunków pogodowych bohater komiksu zamarznął. Czerwonoarmista zabrał go ze sobą. Wkrótce jednak belgijski reporter odzyskał siły i stanął do walki ze zwolennikiem Lenina. Oczywiście, obie postacie, pomimo skrajnie niekorzystnych warunków pogodowych, były się w ... podko-

²⁵ Warto zaznaczyć, iż w XIX wieku około tysiąca osób umierało rocznie, jednak spożycie alkoholu nie było wysokie, gdyż przez 200 w roku obowiązywał post obejmujący spirytualia. W Rosji z powodu przepicia. Hergé, *Tintin reporter du „Petit Vingtième” au Pays des Soviets...*, s. 90-91; 102; L. Bazyłow, *Spółczesność rosyjskie w pierwszej połowie XIX w.*, Wrocław 1973, s. 78-79; L. Himelstein, *King of Vodka. The story of Pyotr Smirnov and Upheaval of an Empire*, London 2009, s. 3; O. Figes, *op. cit.*, s. 126-127.

²⁶ Pogoda w Rosji jest bardzo zróżnicowana, zależy od regionu geograficznego i wielu innych czynników. Za najmniej przyjazne człowiekowi regiony uważa choćby okolice Magadanu gdzie temperatura zimą nie jest zbyt niska, natomiast lata są chłodne. Warto pamiętać, że w Rosji są także regiony wyjątkowo ciepłe. Na przykład wybrzeże Morza Czarnego charakteryzuje klimat śródziemnomorski. Lata są upalne, a zimy bardzo łagodne. Również na sporej części Syberii latem panują igrzyska tropikalne upały. W Krasnojarsku, czy Irkucku w lipcu temperatura często sięga 40 stopni. Hergé, *Tintin reporter du „Petit Vingtième” au Pays des Soviets...*, s. 86-87; O. Figes, *op. cit.*, s.284-288; http://www.rosjapl.info/rosja/stereotypy_rosji.php (9.11.2012); A. Synowiec, *Obraz Rosji w dyskursie kulturowo-ideologicznym. Studium wyobraźni zbiorowej na łamach polskiej prasy z lat 1991-2005*, Katowice 2009 (Praca doktorska), s. 169-170.

szulkach. Dzięki temu zabiegowi artystycznemu czytelnicy mogli obejrzeć umięśniony tors czerwonego jeźdźca, obdarzonego nadludzką siłą. W tym miejscu Hergé posługuje się stereotypami zarówno dzikiego Kozaka jak również witalności Rosjan. Niechęć do oddziałów kozackich na Zachodzie wynikała z udziału w tłumieniu Wiosny Ludów, a nawet wojen napoleońskich. Byli postrzegani jako narzędzie reakcji za panowania Mikołaja II. Z drugiej strony w propagandzie państw okresowo współpracujących z Rosją, np. Niemcami podkreślano witalność i siłę fizyczną mieszkańców imperium carów. Można przyjąć, iż autor komiksu połączył te dwa stereotypy²⁷.

O ile wykorzystanie przedstawionych stereotypów dotyczących Rosji przez Hergé było nawiązaniem do schematów obecnych w zachodniej kulturze, to inaczej wyglądało to w kwestii ZSRR. W tym przypadku słynny rysownik wykorzystał stereotypy w propagandzie. Jak już zostało wspomniane, chciał ukazać rzeczywistość tworzoną przez bolszewików w negatywnym świetle. W tym miejscu, warto zaznaczyć, iż w latach 20. XX w. relacje o radzieckiej rzeczywistości były opisywane przez podróżników bądź dyplomatów. Ich przekazy były silnie zideologizowane. Większym rezonansem cieszyły się prace zachodnich dziennikarzy czy dyplomatów niż przedstawiciele rosyjskiej emigracji. W takich warunkach *Tintin reporter du „Petit Vingtieme” au Pays des Soviets* miał zaniegować komunistyczną narrację dotyczącą radzieckiej rzeczywistości²⁸.

Hergé dokonuje tego zabiegu wielopłaszczyznowo. Najpierw ukazuje zachodnich dziennikarzy jako *pożytecznych idiotów*, wierzących w każde słowo bolszewików. Ciekawe, że ten zarzut autor kierował do anglosaskich reporterów. Być może była to aluzja do postaci, słynnego korespondenta Johna Reeda, autora *Dziesięciu dni, które wstrząsnęły światem*. Z kolei Tintin bez większego wysiłku demaskuje koszarne oblicze Związku Radzieckiego²⁹.

Jednym z najczęściej wykorzystywanych przez Hergé motywów był strój bolszewików, znany z licznych zdjęć. Noszą oni skórzane kurtki i charakterystyczny zarost typowy dla Trockiego. Często autor komiksu ukazywał agentów ZSRR z charakterystyczną długą koszulą, noszoną przez rosyjskich chłopów. Powyższy stereotyp miał swoje korzenie w rzeczywistości. Agenci bezpieczeństwa oraz działacze partii Lenina po rewolucji październikowej nosili długie, lotnicze płaszcze wykonane ze skóry, będące darem Ententy dla sojuszniczej armii. Po

²⁷ Hergé, *Tintin reporter du „Petit Vingtieme” au Pays des Soviets...*, s. 64-65, 95-97; O. Figes, *op. cit.*, s. 289-290; M. Malia, *op. cit.*, s. 147-148; Dmitrów E., *Obraz Rosji i Rosjan w propagandzie narodowych socjalistów 1933-1945*, Wrocław 1997, s. 69-77, 94-111.

²⁸ L. Stern, *Western Intellectuals and the Soviet Union, 1920-40, From Red Square to Left Bank*, New York-London 2007, s. 11-12.

²⁹ Hergé, *Tintin reporter du „Petit Vingtieme” au Pays des Soviets...*, s. 29.

rewolucji październikowej oddziały bolszewików skorzystały z tych zmagazynowanych strojów. Wśród żołnierzy i oficerów Czeki szerzyła się również plotka, iż chronią one przed wszami. Dlatego inni oficerowie także ich pożąдали. Stąd na zdjęciach wykorzystanych przez autora komiksu znaleźli się tak ubrani przedstawiciele władz. W utworze podwładni Dzierżyńskiego noszą również mundury bez dystynkcji z symboli państwa radzieckiego. Można przyjąć, iż geneza tego stereotypu była analogiczna jak wcześniejszego³⁰.

Hergé podkreśla, iż w szeregach Armii Czerwonej i bezpieki znajdowało się wielu Azjatów. Oprócz rysunków wzorowanych na zdjęciach bądź relacjach ukazujących ich w wojskowych mundurach, rysownik zdecydował się ukazać katów bezpieki jako Chińczyków odzianych w ludowe stroje. Było to nawiązanie do stereotypu dzikich Azjatów, których ubiór podkreślał ich enigmatyczny charakter. Trudno zrozumieć, dlaczego autor komiksu się nim posłużył. Czy chciał podkreślić nieludzkie metody tortur stosowane przez GPU zestawiając je ze stereotypowym wschodnim okrucieństwem? Czy wykorzystał elementy propagandy antykomunistycznej wykorzystywanej od czasu wojny polsko – bolszewickiej o starciu dzikich, azjatyckich hord z cywilizacją europejską³¹?

Wschodnią dzikość i agresję Hergé zestawił z cynizmem i wyrachowaniem Niemców. Na kartach swojego komiksu wielokrotnie ukazuje on mieszkańców Republiki Weimarskiej jako duchowym spadkobierców Drugiego Cesarstwa. Słynny rysownik oskarża ich o daleko posuniętą współpracę z ZSRR. Czerwonoarmiści noszą uzbrojenie Wehrmachtu z końca I wojny światowej, zaś pomiędzy obydwojma krajami kwitnie handel. Według Rémy'ego przedstawiciele dawnej Rzeszy nie tylko wysyłają swoje towary i broń do Kraju Rad, ale również wspierają jego agenturę, a niekiedy nawet ją wyręczają³².

³⁰ Według anegdoty Lenin i jego towarzysze zdecydowali się na nazwanie swojego rządu Radą Komisarzy Ludowych, gdyż wygląd ministrowie w skórzanych kurtkach nie pasował do klasycznej nazwy gabinetu. Hergé, *Tintin reporter du „Petit Vingtième” au Pays des Soviets...*, s.81; 78, 36, 41; R. Pipes, *Rewolucja rosyjska*, Warszawa 1994, s. 395-397; L. Mleczin, *Ojcowie terroru*, Warszawa 2003, t. 1., s. 49.

³¹ Warto podkreślić, iż przedstawiony stereotyp Chińczyka był obecny w zachodniej kulturze od wielu lat. Wykorzystał go m.in. Juliusz Verne w powieści *Przypadki pewnego Chińczyka*. Hergé, *Tintin reporter du „Petit Vingtième” au Pays des Soviets...*, s. 64-67, 96-97, 70-71. ;J. A. Leiwand, *Czerwonym młotem w orla białego. Propaganda sowiecka w z Polską 1919-1920*, Warszawa 2008, s.281-282, 287-290 ; K. Łoziński, *Oczy diabłów są szare. Chiny – zachód. Historia i polityka*, Warszawa 1998, s. 3-4; J. Verne, *Przypadki pewnego Chińczyka*, Katowice 1987.

³² Republika Weimarska współpracowała z ZSRR od 1919 roku do przejścia władzy przez nazistów w 1933 roku. W Europie miano świadomość kontaktów politycznych i gospodarczych pomiędzy oboma państwami. W niewielkim stopniu zdawano sobie sprawę z relacji o charakterze wojskowym. Hergé, *Tintin reporter du „Petit Vingtième”*

Można przyjąć, iż w tym aspekcie twórca Tintina wykorzystał ówczesnie dostępne informacje o wymianie gospodarczej pomiędzy omawianymi państwami. Musiał również pamiętać o pokoju brzeskim z 1917 roku i układzie w Rapallo. Jako Belga, powyższe wydarzenia musiały go niepokoić. Po traumie okupacji niemieckiej podczas I wojny światowej, wszystkie czynniki świadczące o wzmacnianiu się największego wschodniego sąsiada swojej ojczyzny musiały go niepokoić. Stąd Rémy umieścił w swoim utworze elementy antyniemieckiej propagandy, które zresztą będą przejawiały się również w jego późniejszej twórczości. Należy dokładniej zbadać źródła informacji Hergé bądź innych osób z otoczenia sławnego rysownika, aby wyjaśnić tę kwestię.

W *Tintin reporter du „Petit Vingtieme” au Pays des Soviets* pojawia się również stereotyp obecny w popkulturze do dzisiejszych czasów. Motyw związany z kiepską jakością wyrobów komunistycznej gospodarki. Nie trudno udowodnić, iż nie było to jedynie schematyczne myślenie autorów zachodnich. Tintin odkrywa nie tylko rozsypujące się po dotknięciu ręką kraty, ale również fałszywe fabryki, oszukujące zachodnich podróżników³³.

Warto podkreślić, iż Hergé nie wprowadził do swojego komiksu wątków i stereotypów o charakterze antysemickim.

*

W *Tintin reporter du „Petit Vingtieme” au Pays des Soviets* Hergé starał się przedstawić młodszym odbiorcom wizję ZSRR z pozycji konserwatywnych i antykomunistycznych. W tym celu często wykorzystywał bądź rozbudowywał stereotypy dotyczące tego kraju. Równie często korzystał z nich nieświadomie. W tym miejscu warto zaznaczyć, iż każdy, zarówno zwykły człowiek jak artysta nie może uwolnić się od stereotypowego myślenia. W przypadku sztuki warto chociaż podjąć próbę polemiki lub odwrócenia schematów. Niestety, przesadne ich nagromadzenia przeszkadza w lekturze omawianego utworu. Widać, iż przedstawione motywy nie przybliżają czytelnikowi rzeczywistości ZSRR oraz tragedii jego mieszkańców. Z drugiej strony komiks Hergé idealnie oddaje stereotypy na temat państwa rad i Rosji obecne w zachodniej Europie w latach 20. XX wieku.

au Pays des Soviets..., s. 61, 120-123; R. Pipes, *Rosja bolszewików*, Warszawa 2007, s. 454-465.

³³ Hergé, *Tintin reporter du „Petit Vingtieme” au Pays des Soviets...*, s.49, 113, 29-30.

Summary

The work includes analysis of the image of USSR and Russia has included in Hergé's graphic novel *Tintin reporter du „Petit Vingtième” au Pays des Soviets*. Hergé was a famous cartoonist and one of founders European comics. He created a Belgium hero, journalist Tintin. As a young man, Hergé fascinated ultra – right. For this reason, He wanted discredit the totalitarian comunist political system in his early stage of creative activity. The described comic book as a result of Hergé 's aspirations. However *Tintin reporter du „Petit Vingtième” au Pays des Soviets* was a artistic failure. The comic book has to showed true collors of USSR, so author used a many stereotypes for younger readers. This graphic novel has given perfectly stereotypes about the Russia current in western Europe at a few dozen years ago.

Słowa kluczowe: Hergé Tintin komiks ZSRR stereotypy

Key words: Hergé Tintin graphic novel USSR stereotypes

Bibliografia

Bazyłow L., *Spółeczeństwo rosyjskie w pierwszej połowie XIX w.*, Wrocław 1973.

Błażej, *Propagandowość i tendencyjność Przygód Tintina Hergégo*, magazyn „Esencja”, dostęp online:
<http://esencja.pl/komiks/publicystyka/tekst.html?id=12958> [5.11.2012].

Cykałow D., „*Ruskij miedwied’*” w *jewropejskiej karikaturje wtoroj połowiny XIX-naczala XX wieka*, De Lazari, Andrzej, Riabkow, Oleg, (red.) *Russkij Miedwied’*. *Istorija, Semiotika, Politika*, Moskwa 2012, Wydawnictwo Nowoje litieraturnoje obozrienije, s. 105-124;

Dmitrów E., *Obraz Rosji i Rosjan w propagandzie narodowych socjalistów1933-1945*, Wrocław 1997.

Farr M., *Tintin: The Complete Companion*, London: 2007.

Figes O., *Taniec Nataszy. Z dziejów kultury rosyjskiej*, Warszawa: 2007.

Hergé, *Tintin reporter du „Petit Vingtième” au Pays des Soviets*, Tournai 1999.

Hergé, *Przygody Tintina, reportera „Petit Vingtième”, w kraju sowietów/ Tintin w Kongo*, tłum., Marek Puszczkiewicz, Warszawa 2011.

Hergé – twórca Tintina, reż. L. Seville, Wielka Brytania 2011.

- Himmelstein L., *King of Vodka. The story of Pyotr Smirnov and Upheaval of an Empire*, London 2009.
- Littell J., *Suche i wilgotne. Krótka wyprawa na terytorium faszysty*, Kraków 2009.
- Leiwand J. A., *Czerwonym młotem w orla białego. Propaganda sowiecka w z Polską 1919-1920*, Warszawa 2008.
- Łaptos T., *Historia Belgii*, Warszawa 1995.
- Łoziński K., *Oczy diablów są szare. Chiny – zachód. Historia i polityka*, Warszawa 1998
- Malia M., *Russia Under western Eyes. From the Bronze Horseman to the Lenin Mausoleum*, Harvard 1999.
- Miłosz Cz., *Ogród Sztuk*, Kraków 1998.
- Mleczin L., *Ojcowie terroru*, t. 1., Warszawa 2003.
- Pieniążek P., *Śladami Tintina*, „Nowa Fantastyka”, 2011, nr 11, s. 10-12.
- Pipes R., *Rewolucja rosyjska*, Warszawa 1994.
- Pipes R., *Rosja bolszewików*, Warszawa 2007.
- Synowiec A., *Obraz Rosji w dyskursie kulturowo-ideologicznym. Studium wyobraźni zbiorowej na łamach polskiej prasy z lat 1991-2005*, Katowice 2009 (Praca doktorska)
- Stern L., *Western Intellectuals and the Soviet Union, 1920-40, From Red Square to Left Bank*, New York-London 2007.
- Szwedowicz A., *Tintin w SS*, „Nowe książki”, 2009, nr 7, s. 32-33.
- Świerkocki M., *Dziecinne Pytania*, „Odra” 2008, R. 48, nr 12, s. 135-136.
- Świerkocki M., *Tintin, czyli kontrakt rysownika*, [w:] Świerkocki M., *Echa postmodernizmu*, Łódź 2010, s. 271-277.
- Uspienski W., De Lazari, Andrzej, Riabkow, Oleg, (red.) *Russkij Miedwed. Istorija, Semiotika, Politika*, Moskwa 2012, s. 88-104.
- Van Lier H., 1980, *Tintin ou la monde*, w: *Le Musée imaginaire de Tintin*, Tournai, s. 39-45.
- Verne J., *Przypadki pewnego Chińczyka*, Katowice 1987.

Strony internetowe:

http://www.rosjapl.info/rosja/stereotypy_rosji.php [9.11.2012].

<http://thescoutingpages.org.uk/tintin.html> [31.10.2012].

<http://www.tintinologist.org/guides/books/01soviets.html> [31.10.2012].

<http://www.bellier.org/PVIndex.htm> [31.10.2012].

http://www.objectiftintin.com/whatsnew_tintin_1102.lasso [2.11.2012].

<http://www.granarolo.fr/medias/exposition-tous-les-murs-ne-sont-pas-tombes/179-xii-hommage-aux-hommes-lucides-qui-ont-su-resister-au-terrorisme-intellectuel.html> [2.11.2012].

